

**HULPMIDDEL
VOOR MEER INCLUSIEVE
SCHOOLBOEKEN**

INHOUD

Relevantie	2
Hoe inclusief zijn onze schoolboeken?	4
Praktische tips voor meer inclusiviteit	12
Praktische tips om stereotypering te verminderen	15
Appendix A	17
Appendix B	18
Referenties	19

RELEVANTIE

Het is voor kinderen belangrijk zichzelf vertegenwoordigd te zien in onderwijsmateriaal.

Onderzoek heeft aangetoond dat dit een (positieve) invloed kan hebben op schoolprestaties, beroepsambities, identiteitsontwikkeling en het gevoel onderdeel te zijn van de samenleving¹⁻⁸. Experimenteel onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat **vrouwen en meisjes** slechter presteren op toetsen in exacte vakken wanneer alleen mannelijke wetenschappers zijn afgebeeld, dan wanneer er (ook) een vrouwelijke wetenschapper op de foto staat¹. Bovendien blijkt het aanspreken van vrouwen met de mannelijke vorm op een wiskunde toets bij te dragen aan het gevoel dat wetenschap 'iets voor mannen' is².

Ook etnische representatie en stereotypering blijkt een effect te hebben op jongeren. Uit experimenteel onderzoek blijkt dat **adolescenten van kleur** slechter presteren op toetsen in exacte en niet-exacte vakken wanneer zij vooraf een tekst lezen die negatieve etnische stereotypen bevat, of stereotiepe afbeeldingen te zien krijgen⁵. Verder kan een gebrek aan etnische diversiteit in het onderwijs onaangenaam zijn voor leerlingen van kleur, en ervoor zorgen dat zij zich minder thuis voelen in de klas.

Ten slotte blijkt uit eerder onderzoek dat de inclusie van LGBTQ+ personages een positief effect heeft op leerlingen. Wanneer **LGBTQ+ leerlingen** zichzelf vertegenwoordigd zien in het lesprogramma krijgen zij minder te maken met negatieve opmerkingen in de klas, voelen zij zich meer thuis op school, presenteren beter en komen bovendien vaker naar school⁸. Naast deze specifiek genoemde effecten kan verwacht worden dat inclusiviteit in schoolboeken ook vooroordelen van alle leerlingen verminderen. Uit eerder onderzoek blijkt dat personen die meer media consumeren waarin personages uit ondervertegenwoordigde groepen voorkomen, minder stereotiepe meningen hebben over die groepen²¹.

Inclusief onderwijsmateriaal is dus een van de middelen om gelijke kansen in het onderwijs te bevorderen. Toch blijkt uit recent onderzoek dat vrouwen en gemarginaliseerde etnische groepen in verschillende landen, waaronder Nederland, stelselmatig ondervertegenwoordigd zijn in de huidige schoolboeken. Bovendien bevatten schoolboeken vaak gender en etnische stereotypen⁹⁻¹⁵. Leden van de LGBTQ+ gemeenschap komen vaak zelfs helemaal niet in schoolboeken voor¹⁶⁻¹⁷.

Veel kinderen worden dus blootgesteld aan subtiele signalen in schoolboeken die een negatief effect kunnen hebben op hun leermotivatie en prestaties.

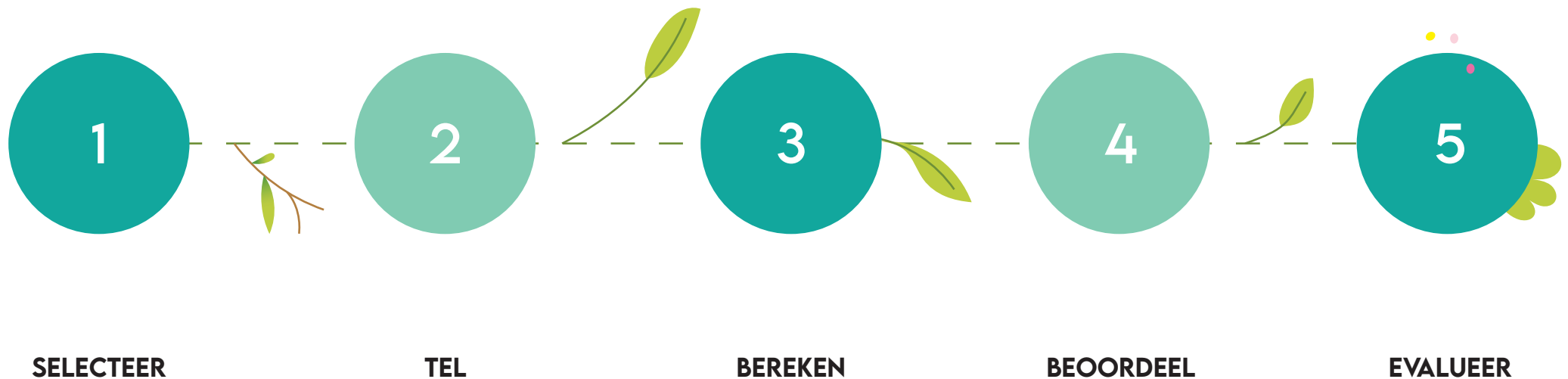
Dit document is gemaakt voor uitgevers zodat zij zelf kunnen nagaan hoe inclusief hun schoolboeken zijn, en om praktische tips te geven om schoolboeken inclusiever te maken. Stereotiepe patronen zijn doorgaans niet met opzet in de schoolboeken gezet, en veel schrijvers en redacteurs vinden deze ook niet acceptabel. Zij hebben, net als alle mensen, stereotiepe associaties die invloed hebben op de keuze voor teksten en beeldmateriaal.

HOE INCLUSIEF ZIJN ONZE SCHOOLBOEKEN?

Om inzicht te krijgen in hoe inclusief uw schoolboeken zijn, is het niet nodig om elke pagina te analyseren. Door willekeurig een deel van het schoolboek te selecteren en te analyseren, krijgt u al genoeg informatie.

Volg deze stappen:

SELECTEER

Selecteer willekeurig 25% van de pagina's van het schoolboek
met behulp van een willekeurige getallengenerator website

(bijvoorbeeld <https://numbergenerator.org/25randomnumbersbetween1and100>)

TEL

Tel alle personages die u op de bladzijden tegen komt in de tekst en op de afbeeldingen. Tel vervolgens hoeveel van deze personages vrouwen, mensen van kleur, en mensen van de LGBTQ+ gemeenschap zijn.

In appendix B vindt u een voorbeeld van hoe u deze personages per bladzijde telt.

Het geslacht van de personages kan worden afgeleid uit stereotiepe mannelijke en vrouwelijke namen, persoonlijke voornaamwoorden of afbeeldingen.

1

Etniciteit kan worden verondersteld aan de hand van het uiterlijk van personages in de afbeeldingen of door het gebruik van voor- en achternamen die veel voorkomen bij ondervertegenwoordigde etnische groepen.

2

Of personages tot de LGBTQ+ gemeenschap behoren kan op twee manieren worden afgeleid:

1. Er wordt expliciet benoemd dat personages tot deze gemeenschap behoren.
2. Algemene kennis over beroemdheden die tot de LGBTQ+ gemeenschap behoren (bv: we weten dat cabaretier Marc-Marie Huijbrechts is getrouwd is met een man, en dat visagiste Nikkie de Jager deel uitmaakt van de transgendergemeenschap).

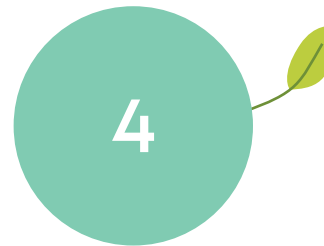
3

BEREKEN

Bereken het aandeel van deze groepen in verhouding tot het totale aantal personages op de geselecteerde pagina's, en vergelijk dit met het gewenste aandeel van deze groepen.

BEOORDEEL

Denk kritisch na over uw aanpak. In grote lijnen onderscheiden we drie benaderingen van representatie en stereotypering: de conservatieve, de status quo en de emancipatorische benadering. Het is belangrijk te beseffen dat geen van deze benaderingen neutraal is. De vertegenwoordiging of uitsluiting van groepen in de samenleving in verschillende activiteiten en rollen in schoolboeken impliceert altijd een boodschap over het belang van deze groepen, en wat er van hen verwacht wordt. Uitgevers moeten zich daarom bewust zijn van de invloed van hun aanpak en keuzes op hun beïnvloedbare jonge lezers.

In de conservatieve benadering worden personages afgebeeld in traditionele rollen en waarden die de huidige situatie niet weerspiegelen (bv. vrouwen uitsluitend als moeders en huisvrouwen, geen vertegenwoordiging van personages van kleur en geen leden van de LGBTQ+ gemeenschap).

Schoolboeken die vanuit deze benadering geschreven zijn geven kinderen het idee dat groepen in de samenleving (terug moeten naar) de beroepen, rollen en activiteiten die zij volgens conservatieve opvattingen in moeten nemen.

+

In de status quo-benadering zijn de personages in schoolboeken een afspiegeling van de huidige Nederlandse maatschappij waarin bepaalde beroepen, rollen en activiteiten niet door alle groepen van de samenleving (even vaak) worden ingenomen (bv. evenveel mannen als vrouwen, maar weinig vrouwen als wetenschappers, vertegenwoordiging van personages van kleur, maar weinig mensen van kleur in beroepen met een hoge status, en personages uit de LGBTQ+ gemeenschap in overeenstemming met hun aandeel in de samenleving).

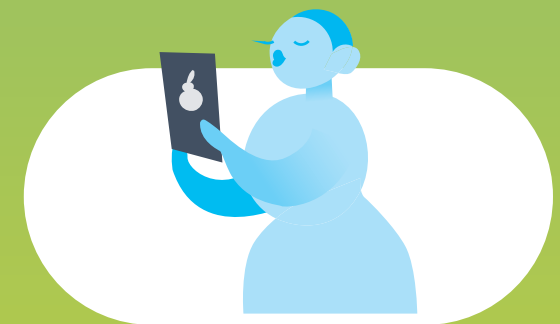
Schoolboeken die vanuit deze benadering zijn geschreven geven kinderen het idee dat er voor verschillende groepen in de samenleving verschillende verwachtingen bestaan. bepaalde beroepen, rollen en activiteiten lijken dus niet voor iedereen te zijn*.

++

In de emancipatorische benadering zijn alle groepen in de samenleving vertegenwoordigd in allerlei verschillende beroepen, rollen en activiteiten. Deze worden niet beperkt door de posities die traditioneel met hen worden geassocieerd (bv. mannen in de kinderopvang, personen van kleur als professoren, en leden van de LGBTQ+ gemeenschap als ouders).

Schoolboeken die geschreven zijn vanuit deze benadering geven kinderen het idee dat zij, ongeacht tot welke maatschappelijke groep(en) zij behoren, ertoe doen en allerlei beroepen en rollen kunnen nastreven.

+++

* De ene klas is de andere niet. Scholen in de grote steden hebben soms meer leerlingen van kleur dan witte leerlingen. LGBTQ+ leerlingen wonen overal in Nederland, van de kleinste conservatieve dorpen tot in de grote steden.

Daarnaast bestaan er verschillen in (etnische) representatie tussen de verschillende schoolniveaus. Toch is het voor alle leerlingen goed verschillende groepen vertegenwoordigd te zien in onderwijsmateriaal, omdat dit stereotypen kan reduceren. Voor leerlingen van kleur kan het, misschien wel juist in een omgeving waarin zij een minderheid vormen, een positieve invloed hebben.

EVALUEER

Evalueer of de vertegenwoordiging van verschillende groepen in uw schoolboeken overeenkomt met uw visie. Wanneer u tot de conclusie komt dat uw schoolboeken minder inclusief zijn dan u voor ogen had, kunt u met onderstaande praktische tips de inclusiviteit verhogen en stereotypering verminderen.

PRAKTISCHE TIPS VOOR MEER INCLUSIVITEIT

MEER ETNISCHE DIVERSITEIT

1

Kies namen voor personages die veel voorkomen bij groepen van kleur in Nederland. Het kan nuttig zijn gebruik te maken van de volgende naamgeneratoren.

<https://blog.reedsy.com/character-name-generator/>

Deze website genereert meer dan één miljoen namen uit verschillende talen (Arabisch, Turks, enz.)

<https://mixedname.com/>

Deze website genereert een lijst van namen die veel voorkomen in twee verschillende talen (bijv. namen die veel voorkomen in het Nederlands en in het Arabisch). Genereert ook ook namen die voornamelijk in één taal voorkomen (Nederlands, Yoruba, enz.)

2

Verwijs in oefeningen vaker naar de eerste (ik, wij) en tweede persoon (jij, jullie, u) of naar familieleden (mijn broer, mijn moeder).

Op die manier maakt u schoolboeken automatisch inclusiever. Ieder kind denkt aan de eigen omgeving wanneer zij deze zinnen lezen.

3

Gebruik meer illustraties en foto's van groepen van kleur die niet vaak voorkomen in uw schoolboeken.

Let er echter op dat de mensen van kleur niet alleen stereotiep worden afgebeeld.

Zie het hoofdstuk 'Praktische tips om stereotypering te verminderen' voor meer informatie.

MEER GENDER DIVERSITEIT EN LGBTQ+ INCLUSIE

1

Let op het aandeel vrouwelijke personages in schoolboeken, zodat de man/vrouw verhouding ongeveer 50/50 is.

Uit onderzoek blijkt dat vrouwen (vaak onbedoeld) minder vaak voorkomen in schoolboeken. Dit patroon is te zien in verschillende landen, en blijkt al decennia lang stabiel¹⁸⁻¹⁹.

Let er echter op dat vrouwen niet alleen in stereotiepe beroepen, rollen en activiteiten voorkomen.

2

Eerste stap voor meer representatie van de LGBTQ+ gemeenschap:

Zorg ervoor dat beroemde mensen, waarvan algemeen bekend is dat zij tot deze gemeenschap behoren, ook in uw schoolboeken voorkomen.

Een tweede stap:

Zorg ervoor dat ouders of koppels van hetzelfde geslacht voorkomen in uw schoolboeken. Het beste is om LGBTQ+ karakters te noemen in alledaagse situaties (bv. De vaders van Sara gaan boodschappen doen), en niet alleen in situaties waarin hun achtergrond centraal staat.

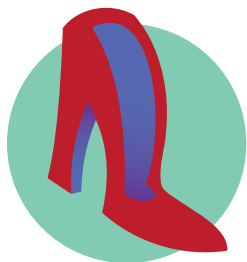
Op die manier laat je kinderen zien dat mensen van de LGBTQ+ gemeenschap, net als ieder ander, onderdeel zijn van onze samenleving.

PRAKTISCHE TIPS OM STEREOTYPERING TE VERMINDEREN

ROLMODELLEN

Verminder stereotiepe patronen in uw schoolboeken door rolmodellen uit ondervertegenwoordigde groepen meer plek te geven in afbeeldingen en tekst. Maak bijvoorbeeld de helft van de journalisten, dokters, advocaten, wetenschappers, ambtenaren, enz. vrouw, en een aanzienlijk deel van kleur. Wanneer vrouwen en studenten van kleur zichzelf vertegenwoordigd zien in verscheidende beroepen, krijgen zij een ruimer beeld van mogelijke carrièrepaden en meer zelfvertrouwen om hun talenten te ontwikkelen. Bovendien kan het zien van meer rolmodellen helpen met het verminderen van de etnische en genderstereotypen van alle leerlingen. Om uw zoektocht naar rolmodellen op weg te helpen, kunt u een kijkje nemen in de appendix.

In appendix A vindt u een overzicht van websites met informatie over gerenommeerde vrouwelijke wetenschappers en wetenschappers van kleur.

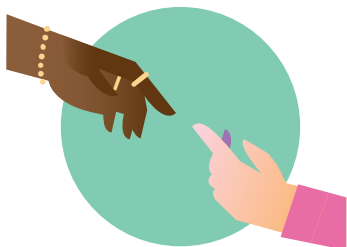
VERHALEN

Kijk kritisch naar de thema's in de lange verhalen met vrouwen en mensen van kleur. Dit zijn de verhalen die leerlingen zich waarschijnlijk het best zullen herinneren. Kinderen zullen zich sneller identificeren met de hoofdpersoon of -personen in deze verhalen²⁰. In veel van de lange verhalen in de schoolboeken Nederlands voor de brugklas komen bijvoorbeeld meisjes voor die worstelen met hun uiterlijk of eetstoornissen, en zwarte personages die in armoede leven of in contact komen met criminaliteit.

Kies dus meer verhalen waarin bijna iedereen zich kan vinden, ongeacht hun achtergrond, vooral als het gaat om vrouwen en mensen van kleur. Bijvoorbeeld: bijna iedereen kan van sport houden, een mooi kunstwerk maken of ruzie krijgen met een klasgenoot, goed presteren op een proefwerk of nerveus zijn of van een boswandeling genieten.

INCLUSIVITEIT IN HET TEAM

Zorg voor meer diversiteit in uw team. Dit is van cruciaal belang, omdat LGBTQ+ professionals en professionals van kleur eerder geneigd zijn verhalen en beelden te maken die zij zelf graag hadden willen lezen of zien toen zij jong waren. Bovendien zullen zij waarschijnlijk meer bewust zijn van de waarde van het maken en lezen van inclusieve schoolboeken, en minder geneigd zijn om personages van ondervertegenwoordigde groepen in stereotiepe situaties af te beelden.

APPENDIX A

STEM ROLMODELLEN

Rolmodellen van kleur (mannen & vrouwen)

<https://medium.com/nevertheless-podcast/stem-role-models-posters-2404424b37dd>

Zwarte rolmodellen (mannen & vrouwen)

<https://www.pbs.org/education/blog/ten-black-scientists-that-science-teachers-should-know-about-and-free-resources>

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_African-American_inventors_and_scientists

<http://crosstalk.cell.com/blog/1000-inspiring-black-scientists-in-america>

<https://www.cbc.ca/radio/quirks/black-scientists-history-1.5918964>

<https://www.blackachievementmonth.nl/pers/>
---> Black Dutch role models (men & women)

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_African_educators,_scientists_and_scholars

Aziatische rolmodellen (mannen & vrouwen)

<https://www.asiaresearchnews.com/content/giants-history>

<https://www.asianscientist.com/2018/03/features/female-scientists-slay-as100/>

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Indian_scientists

LatinX rolmodellen (mannen & vrouwen)

<http://crosstalk.cell.com/blog/100-inspiring-hispanic-latinx-scientists-in-america>

Midden-Oosterse en Noord-Afrikaanse rolmodellen (mannen & vrouwen)

<https://cosmosmagazine.com/society/top-10-ancient-arabic-scientists/>

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_African_educators,_scientists_and_scholars
-> (zie "North Africa")

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_pre-modern_Arab_scientists_and_scholars

Vrouwelijke rolmodellen (21e eeuw)

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_female_scientists_in_the_21st_century

Vrouwelijke rolmodellen (<20e eeuw)

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_female_scientists_before_the_20th_century

APPENDIX B

consectetur adipiscing elit. Donec venenatis sed nulla in bibendum. Phasellus luctus dolor at porttitor vehicula. Sed hendrerit dolor vel magna accumsan, quis mollis ex sodales. In sagittis lorem id sodales posuere.

Lorem ipsum dolor sit amet,

consectetur adipiscing elit. Donec venenatis sed nulla in bibendum. Phasellus luctus dolor at porttitor vehicula. Sed hendrerit dolor vel magna accumsan, quis mollis ex sodales. In sagittis lorem id sodales posuere. Sed hendrerit dolor vel magna accumsan, quis mollis ex sodales. In sagittis lorem id sodales posuere.

OPDRACHT 1

Verander de zinnen van tijd. Onderstreep het woord dat verandert.

1 Ga jij ook naar de kermis?
_____

2 Janneke en Bilal zaten bij elkaar in de klas
_____

3 Weet jij waar Pieter is?
_____

Totaal aantal personen: 17

Vrouwen: 10

Mannen: 7

Witte personen: 7

Personen van kleur: 10

LGBTQ+ personen: 0

OPDRACHT 2

Bekijk de drie afbeeldingen.

Schrijf bij elke afbeelding welke emotie de persoon volgens jou ervaart.

OPDRACHT 3

Verander de zinnen naar de tegenwoordige tijd. Kijk naar het voorbeeld.

1 Memphis schreef heel netjes.
_____

2 Welk boek vond jij saai?
_____

3 Gingen zij in het weekend voetballen?
_____

OPDRACHT 4

Zet in elke zin één komma op de juiste plaats.

1 Mehmet Jan en Anisa gaan naar de bioscoop.
_____

2 Fatima gaat met Roos Sabrina en Sylvana naar een pretpark.
_____

3 Meneer Wang gaat deze zomer op vakantie naar België Frankrijk en Spanje.
_____

REFERENTIES

1. Good, J. J., Woodzicka, J. A., & Wingfield, L. C. (2010). The effects of gender stereotypic and counter-stereotypic textbook images on science performance. *The Journal of social psychology*, 150(2), 132-147. doi:10.1080/00224540903366552

2. Kricheli-Katz, T., & Regev, T. (2021). The effect of language on performance: do gendered languages fail women in maths?. *NPJ science of learning*, 6(1), 1-7. doi:10.1038/s41539-021-00087-7

3. Aronson, J., & Good, C. (2003). The development and consequences of stereotype vulnerability in adolescents. In F. Pajares, & T. Urdan (Eds.), *Adolescence and education: Vol. 2. Academic motivation of adolescents* (pp. 299 – 330). Greenwich, CT: Information Age Publishing.

4. Liu, S., Liu, P., Wang, M., & Zhang, B. (2020). Effectiveness of stereotype threat interventions: A meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*. <https://doi.org/10.1037/apl0000770>

5. Nguyen, H.-H. D., & Ryan, A. M. (2008). Does stereotype threat affect test performance of minorities and women? A meta-analysis of experimental evidence. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1314-1334. <https://doi.org/10.1037/a0012702>

6. Rivadeneyra, R., Ward, L. M., & Gordon, M. (2007). Distorted reflections: media exposure and Latino adolescents' conceptions of self. *Media Psychology*, 9(2), 261-290. <https://doi.org/10.1080/15213260701285926>

7. Woodcock, A., Hernandez, P. R., Estrada, M., & Schultz, P. W. (2012). The Consequences of Chronic Stereotype Threat: Domain Disidentification and Abandonment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 635-646. <https://doi.org/10.1037/a00291208>. Blumberg, R. L. (2008). The invisible obstacle to educational equality: Gender bias in textbooks. *Prospects*, 38(3), 345-361. doi: 10.1007/s11125-009-9086-1

8. Kosciw, J. G., Clark, C. M., Truong, N. L., & Zongrone, A. D. (2020). The 2019 National School Climate Survey: The Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Youth in Our Nation's Schools. A Report from GLSEN. Gay, Lesbian and Straight Education Network (GLSEN). 121 West 27th Street Suite 804, New York, NY 10001.

9. Moser, F., & Hannover, B. (2014). How gender fair are German schoolbooks in the twenty first century? An analysis of language and illustrations in schoolbooks for mathematics and German. *European journal of psychology of education*, 29(3), 387-407. doi:10.1007/s10212-013-0204-3

10. Kerkhoven, A. H., Russo, P., Land-Zandstra, A. M., Saxena, A., & Rodenburg, F. J. (2016). Gender stereotypes in science education resources: A visual content analysis. *PloS one*, 11(11). doi:10.1371/journal.pone.0165037

11. Weiner, M. F. (2016). Colonized curriculum: Racializing discourses of Africa and Africans in Dutch primary school history textbooks. *Sociology of Race and Ethnicity*, 2(4), 450–465. <https://doi.org/10.1177/2332649215628037>

12. Wigginton, S. (2005). Character or caricature: Representations of blackness in Dominican social science textbooks. *Race Ethnicity and Education*, 8(2), 191–211. <https://doi.org/10.1080/13613320500110576>

13. Islam, K. M. M., & Asadullah, M. N. (2018). Gender stereotypes and education: A comparative content analysis of Malaysian, Indonesian, Pakistani and Bangladeshi school textbooks. *PloS one*, 13(1): 1–24. doi:10.1371/journal.pone.0190807

14. Chu, Y. (2015). The power of knowledge: A critical analysis of the depiction of ethnic minorities in China's elementary textbooks. *Race Ethnicity and Education*, 18(4), 469–487. <https://doi.org/10.1080/13613324.2015.1013460>

15. Yamada, M. (2011). Awareness of racial and ethnic diversity in Japanese junior high schools' English Language textbooks. *Critical Inquiry in Language Studies*, 8(3), 289–312. <https://doi.org/10.1080/15427587.2011.592131>

16. Pakuła, Ł., Pawelczyk, J., & Sunderland, J. (2015). Gender and sexuality in English language education: Focus on Poland: British Council. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/282610340>

17. Ruiz-Cecilia, R., Guijarro-Ojeda, J. R., & Marín-Macías, C. (2021). Analysis of Heteronormativity and Gender Roles in EFL Textbooks. *Sustainability*, 13(1), 220. doi:10.3390/su13010220

18. Koster, D. (2020). Do representations of gender and profession change over time? Insights from a longitudinal corpus study on Dutch language textbooks (1974–2017). *Journal of Gender Studies*, 29(8)1–14. doi:10.1080/09589236.2020.1754176

19. Blumberg, R. L. (2008). The invisible obstacle to educational equality: Gender bias in textbooks. *Prospects*, 38(3), 345–361. doi: 10.1007/s11125-009-9086-1

20. Lee, J. F. (2014). Gender representation in Hong Kong primary school ELT textbooks—a comparative study. *Gender and Education*, 26(4), 356–376. doi:10.1080/09540253.2014.916400

21. Banas, J. A., Bessarabova, E., & Massey, Z. B. (2020). Meta-Analysis on mediated contact and prejudice. *Human Communication Research*, 46(2–3), 120–160. <https://doi.org/10.1093/hcr/hqaa004>

Deze tool wordt u aangeboden door:

Daudi van Veen, Tessa van de Rozenberg,
Judi Mesman

Universiteit Leiden

Vormgeving:

• D'Avellonne van Dijk
Uitgeverij Wilde Haren